

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อพูดถึงคำว่า “ลาว” ในการรับรู้ของคนไทยปัจจุบันอาจมีความหมายคือ หนึ่งลาวที่เป็นพลเมืองของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว¹ และสองพลเมืองไทยเชื้อสายลาวที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานของประเทศไทย เมื่อย้อนกลับไปในอดีตคำว่า “ลาว” ในการรับรู้ของคนไทยในแต่ละยุคสมัยก่อนหน้าที่จะรวมตัวกันเป็น “สยาม” หรือ “ประเทศไทย” ในปัจจุบันนั้นมีความหมายครอบคลุมถึงคนที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรล้านนา ล้านช้างและชนกลุ่มน้อยที่อยู่เหนือขึ้นไปตามรอยต่อชายแดนพม่า จีนและเวียดนาม

การรับรู้และทัศนคติของผู้คนในอาณาจักรต่างๆ ซึ่งได้กลายเป็นประเทศไทยปัจจุบันที่มีต่อผู้คนในอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้างขึ้นอยู่กับระดับความสัมพันธ์ของผู้ปกครองซึ่งมีทั้งการเป็นเครือญาติ ร่วมมือกันป้องกันการรุกรานจากอาณาจักรอื่นๆ และทำสงครามเพื่อขยายอาณาเขตโดยมีจุดหมายทางด้านผลประโยชน์และเศรษฐกิจเป็นหลัก ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่าการจัดกลุ่มคนลาวในแต่ละช่วงเวลาของสยามมีความซับซ้อนมากขึ้นและเป็นสิ่งสะท้อนบริบททางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันการเรียกผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานว่า “ลาว” และเรียกผู้คนในประเทศ สปป.ลาวว่าเป็น “ลาว” โดยคำว่า “ลาว” เป็นคำเรียกที่แฝงนัยยะของการดูหมิ่นอีกด้วย การแสดงออกถึงความรู้สึกดูหมิ่นด้วยคำว่า “ลาว” ผ่านสื่อต่างๆ ได้สร้างความไม่พอใจทั้งจากคนอีสานและผู้คนในประเทศ สปป.ลาวจนเกิดเป็นกรณีพิพาทบ่อยครั้ง ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาที่มาของคำว่า “ลาว” การรับรู้และทัศนคติของคนไทยที่มีต่อกลุ่มคนลาวในแต่ละช่วงเวลาจะช่วยให้เข้าใจถึงปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ดีขึ้น

จากการสำรวจเอกสารเบื้องต้นที่ศึกษาการรับรู้คำและทัศนคติที่เกี่ยวกับ “ลาว” ในสังคมไทยโดยตรงนั้นพบว่ามีจำนวนไม่มากนัก แต่มีงานที่กล่าวถึงหัวข้อนี้ปะปนอยู่ในงานเขียนอื่นๆ ซึ่งผู้วิจัยสามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการการรับรู้และวิเคราะห์ทัศนคติของสังคมไทยที่มีต่อคำว่า “ลาว” ในแต่ละช่วงเวลาได้ ในที่นี้ผู้วิจัยแบ่งกลุ่มของงานเขียนดังกล่าวได้เป็น 3 กลุ่มดังนี้

¹ ต่อไปจะเรียกว่า สปป.ลาว

หนึ่ง งานเขียนที่ให้คำอธิบายถึงความหมายของคำว่าลาว สอง กลุ่มงานเขียนพงศาวดาร และประวัติความเป็นมาของประเทศ สปป.ลาว และสาม กลุ่มงานเขียนที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างไทย – ลาว และความเป็นอยู่ของชาวลาวในฐานะชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย

ตัวอย่างของงานเขียนกลุ่มที่หนึ่ง คืองานเขียนที่อธิบายความหมายของคำว่าลาว

จิตร ภูมิศักดิ์ (2544) ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ จิตร ภูมิศักดิ์ กล่าวถึงที่มาของชื่อ “ไท” และ “ไต” ในระบบสังคมดั้งเดิมที่มีการใช้แรงงานทาส คำว่า “ไท” ที่อาณาจักรล้านช้างเคยยอมรับและนำไปใช้ การเปรียบเทียบวิวัฒนาการของคำว่าไทและลาว การวิเคราะห์ถึงการนำชื่อ “ลาว” นำหน้ากษัตริย์ล้านนาและล้านช้างในอดีต โดยยกตัวอย่างคำในวรรณคดี เช่น วรรณคดีเรื่อง “ชินไซ” ที่กล่าวว่าชาวลาวเรียกตนเองว่า “ลาว” ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีข้อสันนิษฐานในการตั้งชื่อหรือเรียกชื่อชนชาติอื่นด้วยการดูถูกและนำเสนอแนวคิดความสัมพันธ์ทางสังคมกับชื่อชนชาติ

ในงานของ พระยาประชาภิจักรจักร์ (2507) พงศาวดารโยนก ที่ลำดับการก่อตั้งเมืองของล้านนาโยนกนครสมัยขอมและสมัยไทย ประวัติเมืองสำคัญๆ ของล้านนา เช่น หริภุญไชย นครเขลางค์ พะเยา ฯลฯ การสร้างเมืองโดยลาวจกราช การก่อตั้งราชวงศ์เม็งราย คือสงครามระหว่างอยุธยาและล้านนา ซึ่งพระยาประชาภิจักรจักร์จัดกลุ่มเนื้อหาในหนังสือตอนนี้ว่า “ลาวสมัย”

งานเขียนกลุ่มที่สอง คือกลุ่มงานเขียนพงศาวดารและประวัติความเป็นมาของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้แก่

งานปริวรรตของ จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530) (ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง) พงศาวดารประเทศลาวคือหลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ เป็นงานที่เล่าถึงตำนานการสร้างเมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ เมืองพวนและเมืองจำปาศักดิ์ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับตำนานฤๅษี 6 ตน โดยกล่าวถึงพระยาจันทพานิชผู้ก่อตั้งเมืองหลวงพระบาง ตำนานขุนบรมราชาธิราชและผู้ครองนครลำดับต่อๆ มา โดยเน้นถึงความเชื่อและการประพฤติตนตามฮีตบุราณ และการเป็นกษัตริย์ผู้อุปถัมภ์พระพุทธ ศาสนา นอกจากนี้ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์กับอาณาจักรอื่นๆ เช่น พวน ล้านนา พม่า แกว (เวียดนาม) อินทปัตนคร (เขมร) จนถึงสมัยที่ฝรั่งเศสเข้ามาในดินแดนนี้

งานเขียนของ สิลลา วีรวงส์ (2540) ประวัติศาสตร์ลาว สิลลา วีรวงส์ เป็นนักประวัติศาสตร์ของประเทศ สปป.ลาว งานเขียนดังกล่าวเน้นวีรกรรมของวีรกษัตริย์ลาว ความสัมพันธ์ระหว่างลาวและเพื่อนบ้าน สิลลา วีรวงส์ มีจุดประสงค์ในการเขียนงานชิ้นนี้เพื่อให้คนลาวเกิดความสามัคคีโดยใช้ความแตกแยกของผู้นำในประวัติศาสตร์เป็นบทเรียน อีกทั้งเป็นการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์และความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นกับผู้คนในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

งานของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2547) พระราชอาณาจักรลาว เริ่มจากการศึกษาภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว การศึกษาภูมิศาสตร์ลาวในด้านอาณาเขต แม่น้ำและทรัพยากร การลำดับเหตุการณ์และวีรกรรมของกษัตริย์ลาว รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญของลาว และให้รายละเอียดของภาพรวมในแต่ละแขวงของประเทศลาว เช่น แขวงพงสาลี เชียงขวาง หัวพัน เวียงจันทน์ สะหวันนะเขต คำม่วน เป็นต้น

จากตัวอย่างงานศึกษาในกลุ่มที่สองเห็นได้ว่าเป็นงานเขียนที่มีมุมมองจากการใช้รัฐชาติเป็นตัวกำหนด เป็นการแบ่งคำว่า “ลาว” ภายใต้กรอบของ “ประเทศ” โดยเน้นศึกษาความเป็นมาของประเทศ สปป.ลาว ที่สยามเรียกว่าลาวล้านช้าง ถ้าเป็นงานเขียนจากฝ่ายนักวิชาการลาว เช่น สิลา วีรวงส์ จะแฝงทัศนคติเกลียดชังชาติอื่นที่เข้ามารุกรานโดยเฉพาะไทยและฝรั่งเศส ถ้าเป็นงานเขียนจากฝ่ายไทยจะเน้นเหตุการณ์ช่วงที่ไทยเข้าไปมีอิทธิพลในลาว แม้ว่ามุมมองจากทั้ง 2 ฝ่ายไม่ได้ให้ภาพการจำแนกแยกแยะความเป็นลาวในแต่ละสมัยในการรับรู้ของฝ่ายไทย แต่ให้ประโยชน์แก่ผู้วิจัยในแง่ของความรู้สึกและทัศนคติที่ต่างฝ่ายต่างมีต่อกันระหว่างประเทศไทยและ สปป.ลาวเนื่องจากประวัติศาสตร์ที่มีความขัดแย้งกันนั่นเอง

ตัวอย่างของงานเขียนกลุ่มที่สามได้แก่ งานเขียนที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างไทย – ลาว โดยเน้นเรื่องการเมือง ปัญหาเขตแดนและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ งานในกลุ่มนี้จะแฝงทัศนคติและการรับรู้ของสังคมไทยที่มีต่อคำว่าลาวและการแยกแยะลาวแต่ละกลุ่มในแต่ละช่วงเวลาได้ รวมถึงวิธีการปกครองกลุ่มชาวลาวในประเทศไทย เช่น

งานของ เต็ม วิภาคย์พจนกิจ (2540) ประวัติศาสตร์ลาว ที่ลำดับความเป็นมาของลาว ตั้งแต่สมัยอาณาจักรแถงหลวงพระบาง การสงครามระหว่างธนบุรีกับเมืองเวียงจันทน์ คีจ่าอนุวงศ์ การขยายอิทธิพลของไทยในลาว การปราบฮ่อ ฯลฯ โดยเน้นความสัมพันธ์ไทย – ลาว ในช่วงที่ลาวตกอยู่ใต้การปกครองของไทยและจบเนื้อหาที่สัญญาสงบศึก ร.ศ.112 (พ.ศ. 2436) ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสที่มีผลทำให้พื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงตกเป็นของฝรั่งเศส

พรชชา สิ้นสวัสดิ์ (2521) “ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2367 – 2370” งานของ นงลักษณ์ ลิ้มศิริ (2526) “ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325 – 2445” โดยศึกษาพื้นฐานความเชื่อของคนในหัวเมืองอีสาน เหตุการณ์กบฏผู้มีบุญและการจัดการปกครองของสยามภายหลังการปราบกบฏ งานของ อุษณีย์ ธงไชย (2526) “ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนา พ.ศ. 1839 – 2310” ผู้เขียนอธิบายถึงการก่อรูปอาณาจักรทั้งล้านนาและอยุธยา ความเชื่อในคติจักรพรรดิราชาของชนชั้นปกครองเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและขยายอาณาเขต ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรทั้ง 2 ในเรื่องศาสนา พิธีกรรม การเมืองและการสงคราม ภาพรวมทางเศรษฐกิจของ

ล้านนาและอยุธยาที่มีความสัมพันธ์ต่อกันแม้ในช่วงที่ล้านนาเป็นเมืองขึ้นของพม่า งานของ อูรา ลักษณ์ สติรบุตร (2536) “มณฑลอีสานและความสำคัญในประวัติศาสตร์” โดยกล่าวถึงความสัมพันธ์ของสยามที่มีต่อพื้นที่เหล่านี้โดยเน้นช่วงเวลาที่ฝรั่งเศสได้ขยายอำนาจเข้าครอบครองบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงส่งผลให้สยามปรับเปลี่ยนทัศนคติและความสัมพันธ์ที่มีต่อดินแดนและผู้คนเหล่านี้ให้ใกล้ชิดมากขึ้น

งานของ ขวัญเมือง จันทโรจณี (2537) “ลาวในขุนช้างขุนแผน” ที่ศึกษาทัศนคติของรัฐสยามที่มีต่อชาวลาทั้งในสมัยรัฐจารีตและยุคที่เปลี่ยนเป็นรัฐชาติแบบตะวันตกโดยใช้วรรณกรรมเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นภาพสะท้อนความคิดของสยามที่มีต่อคนลาว งานของ ขวลิย์ ณ ถลาง (2541) ประเทศราชของสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้เขียนลำดับเนื้อเรื่องตั้งแต่ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของล้านนา การจัดระบบปกครองแบบดั้งเดิม ลำดับเหตุการณ์ในช่วงที่ล้านนาตกเป็นของพม่าและการเข้าร่วมกับฝ่ายสยามเพื่อขับไล่พม่า บทบาทของอังกฤษในล้านนา และการปฏิรูปการปกครองล้านนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทความของ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2547) “ลาวในเมืองไทย กลุ่มชาติพันธุ์ที่คลุมเครือ” ซึ่งให้ภาพรวมของชาวลาวกลุ่มต่างๆ ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ และความเป็นลาวในสำนึกของกรุงเทพฯ

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มงานเขียนของชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในสยาม เช่น นิโกลาส แชรแวงส (2506) ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยามในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และงานของ มร.เดอะ ลาลูแบร์ (2510) จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ เล่มที่ 1 ทั้ง มร.เดอะ ลาลูแบร์ และ นิโกลาส แชรแวงส เป็นชาวฝรั่งเศสซึ่งเดินทางเข้ามาในสยาม สมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้กล่าวถึงประชากรอยุธยาว่านอกจากจะมีชาวสยามแล้วยังมีชาวลาวและมอญพม่าอีกด้วย ในภาพรวมเป็นการกล่าวถึงความเป็นอยู่ของชาวลาว นโยบายและการจัดการของสยามที่มีต่อชาวลาว มงเซญัวร์ ปาลเลกัวซ์ (Mgr.Pallegoux) (2506) เล่าเรื่องกรุงสยาม ปาลเลกัวซ์เป็นบาทหลวงคาทอลิกที่เข้ามาในสยาม พ.ศ. 2397 ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้บันทึกถึงเมืองขึ้นของสยามโดยเรียกชาวล้านนาและล้านช้างว่า “ลาว” และให้ข้อสังเกตการจำแนกชาวลาวล้านนาและลาวช้างด้วยการสักขา รวมทั้งให้รายละเอียดวัฒนธรรมการแต่งกาย การนับถือศาสนา ลักษณะทางกายภาพและนิสัยของชาวลาว ดับบลิว.เจ.อาร์เชอร์ (W. J. Archer) (2535) รายงานการเดินทางสำรวจมณฑลเสียมใหม่ ประเทศสยาม อาร์เชอร์ เดินทางท่องเที่ยวหัวเมืองล้านนาในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2430 ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้บันทึกถึงเส้นทางเดินทางจาก

เมืองเชียงใหม่ไปยังเมืองเชียงใหม่ เมืองพะเยาและเมืองน่าน โดยอาเซอร์เรียกผู้คนในเขตดังกล่าวว่าเป็นลาวทั้งหมด

จากการศึกษากลุ่มงานเขียนทั้ง 3 กลุ่มเบื้องต้นผู้วิจัยพบว่ายังไม่มีการเขียนขึ้นใดที่กล่าวถึงการรับรู้และทัศนคติที่มีต่อกลุ่มคนลาวในทัศนะของสยามในช่วงเวลาที่ต้องการศึกษาได้อย่างครอบคลุม ในที่นี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการรับรู้คำว่า “ลาว” ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัยจนถึง พ.ศ. 2475 ซึ่งการรับรู้และทัศนคติของสยามที่มีต่อลาวในแต่ละช่วงเวลาจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทย – ลาว รวมทั้งสะท้อนให้เห็นถึงบริบททางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาที่มาและความหมายของคำว่า “ลาว”
2. เพื่อศึกษาการรับรู้และทัศนคติของสังคมไทยที่มีต่อคำว่า “ลาว” และบริบททางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อการรับรู้สิ่งเหล่านี้

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาการรับรู้และทัศนคติที่มีต่อกลุ่มคน “ลาว” ของสังคมไทย ตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัยจนถึงการเปลี่ยนการปกครองพ.ศ. 2475

ข้อจำกัดการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเอกสารทางประวัติศาสตร์ จึงมีข้อจำกัดเกี่ยวกับหลักฐานในการวิจัย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเอกสารราชการ ทำให้มิติของการศึกษาเน้นที่การรับรู้และทัศนคติของชนชั้นนำของสยามที่มีต่อลาวกลุ่มต่างๆ

สมมติฐานการวิจัย

1. คำว่า “ลาว” ในอดีตมีความหมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ในบริเวณอาณาจักรล้านนาและล้านช้าง โดยคนทั้ง 2 กลุ่มนี้มีที่มาจากแหล่งเดียวกัน และมีวัฒนธรรมบางประการร่วมกัน แต่ชนชั้นนำของสยามตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นผู้แบ่งแยกคนทั้ง 2 กลุ่มนี้ออกจากกันโดยใช้ความภักดีต่อราชวงศ์จักรีเป็นเกณฑ์
2. สยามใช้คำว่า “ลาว” ในความหมายเชิงดูถูกกลุ่มคนลาวล้านนามาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง และทัศนะดังกล่าวขยายเพิ่มเติมมายังกลุ่มลาวล้านช้างด้วยเนื่องจากตกเป็นประเทศ

ราชของสยาม และเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ทำให้สยามมีความเกลียดชังและดูหมิ่นความเป็นลาวมากขึ้น

เมื่อชาติตะวันตกได้เข้ามายึดครองดินแดนต่างๆ รอบสยาม โดยเฉพาะเมื่อฝรั่งเศสยึดครองดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงทำให้ชนชั้นนำสยามต้องปรับเปลี่ยนการรับรู้และทัศนคติที่มีต่อคนทั้ง 2 กลุ่มใหม่เพื่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจด้วยการอธิบายว่าคนเหล่านี้เป็นคนไทย เช่นเดียวกับคนสยาม ในขณะที่หัวเมืองลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงกลายเป็นกลุ่มคนลาวที่อยู่นอกเหนือพระราชอาณาเขตและสยามพยายามเกลี้ยกล่อมให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐสยามโดยนับว่าเป็นคนไทยเช่นเดียวกัน จนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ราษฎรทั่วไปที่ประกอบกันเป็นพระราชอาณาจักรสยามยังคงมีทัศนคติในเชิงดูถูกคนล้านนาและคนอีสานว่าเป็นลาว แต่ความรู้สึกดังกล่าวจะค่อยๆ หดไปเนื่องจากการพัฒนาการคมนาคมเชื่อมต่อถึงกันได้สะดวกยิ่งขึ้น โดยกลุ่มลาวอีสานถูกมองว่ามีความดีน้อยกว่าคนในภูมิภาคอื่นๆ ทางด้านความเชื่อ การศึกษา และการประกอบอาชีพ และมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมบางประการใกล้เคียงกับคนลาวในประเทศ สปป.ลาว

แนวคิดในการวิจัย

สุเทพ สุนทรภัสส์ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้และทัศนคติของกลุ่มชนที่มีต่อชาติพันธุ์ต่างๆ ในบทความเรื่อง “คนเมือง ความสำนึกและการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวไทยเหนือ” โดยเสนอว่าในการกำหนดกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ชนกลุ่มหนึ่งจะนิยามว่ากลุ่มของตนต่างจากคนกลุ่มอื่นๆ โดยอาศัยตัวกำหนดหรืออัตลักษณ์ต่างๆ ที่มีอยู่ร่วมกันจำนวนหนึ่ง เช่น กำเนิดหรือตำนานเกี่ยวกับความเป็นมาในอดีต ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรม ฯลฯ ขณะเดียวกันกลุ่มนั้นๆ ก็จะถูกกำหนดหรือนิยามโดยกลุ่มอื่นๆ ด้วยเช่นกัน แต่เนื่องจากเกณฑ์ที่ชนกลุ่มหนึ่งใช้นิยามตนเอง และเกณฑ์ที่ชนกลุ่มอื่นกำหนดไม่ใช่อย่างเดียวกันจึงทำให้ชื่อชนชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์มีชื่อเรียกต่างกัน และชื่อเรียกที่ต่างกันนี้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมและการเมือง โดยกลุ่มชนที่ถือว่าตนเองมีอารยธรรมความเจริญเหนือกว่า จะเรียกกลุ่มที่ด้อยความเจริญกว่า หรืออยู่ภายใต้การปกครองของตนด้วยชื่อที่ต่ำทรามหรือดูถูกเหยียดหยาม (สุเทพ สุนทรภัสส์, 2546: 79 – 80)

ในงานของ จิตร ภูมิศักดิ์ เรื่อง ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ (2544, หน้า 381 – 383) ได้นำเสนอแนวคิดที่เกี่ยวกับการรับรู้ ทัศนคติ และวิวัฒนาการของคำว่า “ไท” และ “ลาว” และวิเคราะห์ถึงความแตกต่างในการเรียกชื่อกลุ่มชนของผู้คนตระกูลไท – ลาวว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากสาเหตุ 2 ประการคือ

ดังนั้นความหมายของคำว่า “ลาว” ที่ย้อนกลับไปเทียบภาษาจ้วงหรือภาษาพื้นเมือง กวางตุ้ง กวางสี แปลว่า “คน” เช่นเดียวกับคำว่า “ไท” คำว่า “ลาว” ตามตำนานหรือประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนที่อยู่ในล้านนาและล้านช้างถูกใช้ในความหมายเชิงยกย่องเนื่องจากประวัติศาสตร์ของลาวเข้ามาอยู่ในดินแดนนี้ในฐานะผู้พิชิต โดยคำว่า “ไท” ในยุคแรกของอาณาจักรล้านช้างยังมีการใช้อยู่บ้างแต่ท้ายที่สุดคำว่า “ลาว” เป็นที่นิยมมากกว่า ในขณะที่กลุ่มชาวไทยสยามเลือกใช้คำว่า “ไท” ที่หมายถึงความเป็นเสรีชนมากกว่าเนื่องจากประวัติศาสตร์ของไทยสยามไม่ได้เข้ามาในฐานะผู้พิชิต หากแต่เป็นทาสของเขมร การต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสรภาพและเป็นเสรีชนจึงเป็นความภาคภูมิใจของไทยสยามจึงนิยมเรียกกลุ่มชนของตนเองว่า “ไท”

จากงานศึกษาของ สุเทพ สุนทรภัสช และจิตร ภูมิศักดิ์ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้และทัศนคติของกลุ่มชนหนึ่งที่มีต่อกลุ่มชนอื่นๆ ว่าเกิดจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง โดยผู้ที่มีสถานะทางการเมืองเหนือกว่ามักใช้ชื่อเรียกกลุ่มที่ตนเองเห็นว่ามีสถานภาพทางการเมืองต่ำกว่าอย่างดูถูกและเหยียดหยาม อย่างไรก็ตามชื่อเรียกและทัศนคติดังกล่าวอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบทของประวัติศาสตร์ ในกรณีของไทยสยามหรือประเทศไทย การศึกษาการรับรู้และทัศนคติที่มีต่อคนลาวกลุ่มต่างๆ จึงสามารถนำแนวคิดนี้มาใช้ได้เช่นกันโดยจะกล่าวถึงต่อไป

ทบทวนวรรณกรรม

เนื่องจากมีงานวิจัยที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยและลาวกลุ่มต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งบางส่วนกล่าวถึงไปแล้วในบทที่ 1 ในที่นี้ผู้วิจัยจึงขอเสนอการทบทวนวรรณกรรมเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้และทัศนคติของไทยที่มีต่อลาวกลุ่มต่างๆ จำนวน 3 เรื่อง ซึ่งงานทั้งหมดเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์เป็นหลัก ได้แก่

เตือนใจ ไชยศิลป์ (2536) เรื่อง “ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ.2437 – 2476” มีจุดประสงค์งานวิจัยเพื่อศึกษาปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยามที่มีต่อล้านนาใน 3 ประเด็น คือ การเปลี่ยนแปลงการรับรู้ที่มีต่อคนล้านนา สถานภาพทางการเมืองของล้านนา และสถานภาพของผู้ปกครองล้านนา

ผลการศึกษาพบว่าการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยามต่อล้านนา เกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการประกอบกัน กล่าวคือ การคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่เข้ามาพร้อมกับแนวคิดเรื่องอาณาเขตที่ชัดเจนแน่นอน นำไปสู่การพิพาททางชายแดนระหว่างสยามกับดินแดนใกล้เคียงที่อยู่ในการปกครองของตะวันตก และผลจากสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2398 ทำให้เกิดการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจพร้อมๆ กับการหลั่งไหลเข้ามาของชาวตะวันตกซึ่งนำแนวคิด

และวิทยาการต่างๆ แบบสมัยใหม่เข้ามาสู่สังคมสยาม อีกทั้งสัญญาเบาว์ริงซึ่งมาพร้อมกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ทำให้ชนชั้นนำสยามสูญเสียอำนาจในการควบคุมกำลังคน ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงแนวคิดที่มีต่อรัฐ เขตแดนและประชากร ทำให้ชนชั้นนำสยามในพุทธศตวรรษที่ 25 เปลี่ยนแปลงการปกครองและรูปแบบของรัฐสยามเสียใหม่ให้มีการรวมศูนย์อำนาจที่รัฐบาลกลางเพียงแห่งเดียว และมีอาณาเขตที่แน่นอนอันเป็นลักษณะของรัฐสมัยใหม่ (Modern State) การรับรู้เดิมที่มีต่อคนล้ามนานาว่าเป็น “ลาว” และมีความ “ต่างชาติต่างภาษา” จากสยาม จึงเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับรูปแบบและอุดมการณ์ของรัฐสมัยใหม่ ดังนั้นชนชั้นปกครองของสยามจึงต้องเปลี่ยนแปลงการรับรู้ที่มีต่อล้ามนานาเสียใหม่ ในระหว่างที่ชนชั้นปกครองสยามดำเนินการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ต่อสถานภาพทางการเมืองของล้ามนานา ชนชั้นปกครองสยามก็ได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ต่อคนล้ามนานาจากคนลาวเป็นคนไทยควบคู่กันไป แต่ผลการดำเนินการนี้ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก เพราะจนถึง พ.ศ.2476 ชนชั้นนำสยามยังคงเรียกคนล้ามนานาว่าเป็นลาวอยู่นั่นเอง ที่เป็นเช่นนี้เพราะปัจจัยหลายประการ เช่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรมประเพณี ปัญหาความห่างไกลและข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์ ที่สำคัญคือปัญหาทางทัศนคติของชนชั้นปกครองสยามที่ถือว่าคนมีฐานะเป็นนายและมีความเหนือกว่าคนล้ามนานา

อุบล ลีมสุวรรณ (2537) เรื่อง “ทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 – 2453” มีจุดประสงค์งานวิจัยเพื่อศึกษาทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” โดยเน้นศึกษาสาเหตุของการปรับเปลี่ยนท่าที วิธีการ ตลอดจนผลการปรับเปลี่ยนทัศนะและท่าทีของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว”

ผลการศึกษาพบว่าทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325 – 2394) เป็นไปในลักษณะที่ “ลาว” ด้อยกว่า “ไทย” เนื่องจากลาวอยู่ภายใต้การปกครองของไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2367 – 2394) ทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ได้ปรับเปลี่ยนเป็นความชิงชังรังเกียจ เนื่องจากการก่อกบฏของเจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์ (พ.ศ.2396) นับแต่นั้นเป็นต้นมา ผู้ปกครองไทยต่างรับรู้ในพฤติกรรมของลาวว่าเป็นผู้ทรยศคิดกบฏต่อไทย ความชิงชังและความรู้สึกเหยียดหยามในลักษณะที่ลาวเป็น “ข้า” ไทยเป็น “เจ้านาย” เพิ่มมากขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2394 – 2411) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411 – 2453) ทัศนะของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ได้มีการปรับเปลี่ยนอีกครั้งเป็นผลมาจากการคุกคามของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศส มีผลทำให้ไทยสูญเสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและมีท่าทีเข้าครอบครองดินแดนในภาคอีสานและภาคเหนือของไทย ส่งผลให้ผู้ปกครองไทยตระหนักถึงภัยคุกคามของจักรวรรดินิยมและปรับเปลี่ยนทัศนะและท่าทีที่มีต่อคำว่า “ลาว” โดยการปฏิรูปประเทศและสร้างสำนึกแห่งความเป็นไทยร่วมกัน

ของคนในชาติโดยเฉพาะประชาชนชาวอีสานและภาคเหนือ ผลจากการปรับเปลี่ยนทัศนคติและท่าทีของผู้ปกครองไทยกับคำว่า “ลาว” ประสบความสำเร็จเฉพาะด้านการเมืองการปกครองเท่านั้น แต่ด้านสังคม ความแบ่งแยกระหว่าง “ลาว” และ “ไทย” ยังคงมีอยู่ โดยทัศนคติของผู้ปกครองไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังคงมีความรู้สึกดูถูกเหยียดหยามความเป็น “ลาว” ไม่ต่างจากอดีตที่ผ่านมา

อุศนา ศรีนาเคน (2548) เรื่อง “อีสานในการรับรู้และทัศนคติของผู้ปกครองกรุงเทพฯ ตั้งแต่หลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ.2369 ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475” มีจุดประสงค์งานวิจัยเพื่อศึกษาการรับรู้และทัศนคติของผู้ปกครองกรุงเทพฯ มีต่ออีสานตั้งแต่หลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ. 2369 ถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ผู้ปกครองกรุงเทพฯ ให้ความสำคัญกับบริเวณอีสานมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง สิ่งที่คุณปกครองกรุงเทพฯ รับรู้นั้นมีส่วนในการกำหนดนโยบายในการปกครองและเปลี่ยนแปลงอีสานในแต่ละช่วงเวลา จนก่อให้เกิด “ภาพอีสาน” ที่เป็นพื้นฐานการรับรู้ของคนทั่วไปต่อคนอีสานสืบมาจนถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษาพบว่า เหตุการณ์ของกบฏเจ้าอนุวงศ์ในพ.ศ.2369 ส่งผลให้ผู้ปกครองกรุงเทพฯ ตระหนักถึงความจำเป็นในการควบคุมอีสาน ซึ่งรวมถึงฝั่งลาวมากขึ้น มีความพยายามในการสำรวจข้อมูลโดยตรงด้านทรัพยากรและกำลังคนมากขึ้น และมีความพยายามส่งข้าราชการเข้ามาปกครองมากขึ้นแต่ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นไปในลักษณะของการประนีประนอมเนื่องจากดินแดนนี้มีผู้ปกครองของตนเองอยู่แล้ว กรุงเทพฯ จึงจัดการปกครองเมืองต่างๆ ในอีสานผ่านกลุ่มผู้ปกครองพื้นเมืองอีกชั้นหนึ่งโดยมีเงื่อนไขอยู่ที่การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ กรุงเทพฯ ต้องการความจงรักภักดี กำลังคนทั้งยามสงบและสงคราม และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทั้งช่วยและแหล่งสินค้า ส่วนเมืองต่างๆ ในอีสานต้องการการยอมรับให้เป็นผู้ปกครองโดยชอบธรรมเหนือพื้นที่และต้องการความคุ้มครองในด้านต่างๆ โดยระยะนี้กรุงเทพฯ จึงมีทัศนคติต่อคนอีสานว่ามีความต่ำต้อยกว่าตนโดยเป็นผู้อยู่ใต้ปกครอง ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ปกครองกรุงเทพฯ ตระหนักถึงภัยจักรวรรดินิยมตะวันตกทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสจึงมีการเปลี่ยนนโยบายที่มีต่อหัวเมืองชั้นนอกและประเทศราชซึ่งรวมถึงอีสาน การขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสทางด้านตะวันออกของแม่น้ำโขงโดยการยึดครองญวน และแผ่อำนาจมายังเขมรและลาว ทำให้ผู้ปกครองกรุงเทพฯ

ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาต้องปรับเปลี่ยนมุมมองและนโยบายใหม่ด้วยความพยายามสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กำหนดเขตแดนที่แน่ชัดของรัฐสยาม การตั้งอำนาจการปกครองและการคลังเข้าสู่ส่วนกลาง สร้างระบบราชการขึ้นแทนที่อำนาจของผู้ปกครองท้องถิ่น และสร้างสำนึกให้คนอีสานรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม แม้

กรุงเทพฯ จะยังคงรู้สึกถึง “ความเป็นอื่น” กับคนกลุ่มนี้ก็ตามที่ แต่ปัญหาจากปัจจัยภายนอกและการต่อต้านจากคนอื่นสาน ทำให้ผู้ปกครองกรุงเทพฯ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องเรียนรู้และประเมินความสำคัญของอีสานใหม่ โดยการส่งข้าราชการไปสำรวจพื้นที่ทางยุทธศาสตร์และแหล่งทรัพยากร และให้ความสำคัญกับผู้คน ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และความสัมพันธ์ของคนสองฝั่งโขงหลังการแบ่งเขตแดนที่ชัดเจนกับฝรั่งเศสมากขึ้น ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม กรุงเทพฯ พยายามสร้างความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางกับอีสานผ่านพุทธศาสนาและการศึกษา ในขณะที่เดียวกันความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เข้าสู่ระบบทุนนิยมโลกและการขยายเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อระหว่างส่วนกลางและอีสาน ทำให้อีสานซึ่งมีศักยภาพด้านทรัพยากรและแรงงานกลายเป็นแหล่งส่งออกกำลังคนและสินค้าเกษตร ระดับความสัมพันธ์ที่เพิ่มมากขึ้นระหว่างส่วนกลางและอีสานจึงมีเพิ่มมากขึ้น แต่ทัศนคติของผู้ปกครองกรุงเทพฯ ยังคงเห็นว่าอีสานเป็นดินแดนที่ต้องได้รับการพัฒนาจากกรุงเทพฯ เป็นหลัก

จากการศึกษางานวิจัยทั้ง 3 ชิ้นผู้วิจัยพบว่ายังไม่มีการขึ้นใดกล่าวถึงการรับรู้เกี่ยวกับลาวในสังคมไทยได้อย่างครอบคลุมทั้งช่วงเวลาที่ต้องการศึกษา กล่าวคือตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และงานวิจัยดังกล่าวศึกษาเฉพาะกลุ่มคนลาวล้านนาและลาวอีสานโดยไม่ได้กล่าวถึงคนลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงซึ่งชนชั้นปกครองสยามแบ่งแยกว่าเป็น “คนลาว” อีกกลุ่มหนึ่งภายหลังการเสียสิทธิครอบครองฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง โดยชนชั้นนำสยามให้ความสำคัญกับลาวกลุ่มนี้โดยติดตามดูแลการจัดการปกครองของฝรั่งเศสและความเคลื่อนไหวต่างๆ อย่างต่อเนื่องเพื่อนำมาปกครองกลุ่มลาวอีสานของตน

ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือบริบททางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญยิ่งซึ่งส่งผลต่อการรับรู้และทัศนคติของสังคมไทยที่มีต่อกลุ่มคนลาวอย่างมากคือเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวขับไล่ชาติตะวันตกทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสออกไปจากพม่า ลาวและเวียดนาม และทำให้ชนชั้นปกครองสยามตระหนักถึงความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ล้านนาและฝั่งขวาแม่น้ำโขงซึ่งยังขาดความจงรักภักดีต่อสยาม รวมทั้งทัศนคติที่ต่างฝ่ายต่างแบ่งแยกว่าเป็นลาวเป็นไทยซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการสร้างรัฐชาติ ทำให้ชนชั้นปกครองสยามต้องสร้างเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนการรับรู้และทัศนคติที่มีต่อกันและกันขึ้นใหม่ ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวยังไม่มีการวิจัยเล่มใดนำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับการรับรู้และทัศนคติกล่าวว่าเป็นคนลาวที่อาศัยอยู่ในเขตแดนของสยามเป็นคนไทยเช่นเดียวกันกับส่วนกลาง

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์โดย

1. ศึกษาเอกสารชั้นต้นประเภทใบบอก จารึกเอกสารราชการจากกระทรวงต่างๆ พระราชหัตถเลขา บันทึกรายงานของนักเดินทางและบันทึกของชาวต่างประเทศที่ได้เข้ามารับราชการในสยาม รวมทั้งสิ่งพิมพ์ร่วมสมัย

2. ศึกษาจากเอกสารชั้นรองที่มีผู้วิเคราะห์เกี่ยวกับคำว่า “ลาว” และความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรอยุธยาและรัตนโกสินทร์ กับอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรล้านช้าง รวมถึงพื้นที่ภาคอีสาน เพื่อทำความเข้าใจถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลต่อการรับรู้ของสยาม

3. ศึกษาสาเหตุและปฏิกิริยาที่เกิดตามมาจากเหตุการณ์นั้นๆ นำมาวิเคราะห์และตีความถึงการรับรู้ การจัดกลุ่มคนลาวและทัศนคติของสยามที่มีต่อคำว่าลาวโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์และนำเสนอผลการศึกษาในแบบพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงที่มาและความหมายของคำว่า “ลาว”
2. ทราบถึงการรับรู้และทัศนคติของสังคมไทยที่มีต่อคำว่า “ลาว” ในแต่ละสมัย
3. เป็นแนวทางในการศึกษาการรับรู้และทัศนคติของคนสยามที่มีต่อคนชาติพันธุ์อื่นๆ

ข้อตกลงเบื้องต้นที่ใช้ในการวิจัย

1. ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้คำว่า “สยาม” “รัฐสยาม” “รัฐไทย” และ “ไทย” ในความหมายถึงรัฐหรืออาณาจักรที่พัฒนามาเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

2. เนื่องจากงานวิจัยฉบับนี้มีการอ้างอิงข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นซึ่งได้แก่จดหมายเหตุจำนวนมาก ในที่นี้ผู้วิจัยขอใช้ระเบียบการอ้างอิงที่มาของเอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากรโดยใช้ตัวอักษรย่อในงานเขียนดังนี้

ก.	ย่อมาจาก	กระทรวงกลาโหม
กต.	ย่อมาจาก	กระทรวงการต่างประเทศ
กษ.	ย่อมาจาก	กระทรวงเกษตรราธิการ
จ.ศ.	ย่อมาจาก	จุลศักราช
ค.	ย่อมาจาก	กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ
คค.	ย่อมาจาก	กระทรวงคมนาคม
ต.	ย่อมาจาก	กระทรวงต่างประเทศ
น.	ย่อมาจาก	กระทรวงนครบาล

บ.	ย่อมาจาก	เบ็ดเตล็ด
พ.	ย่อมาจาก	กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม
ม.	ย่อมาจาก	กระทรวงมหาดไทย
ย.	ย่อมาจาก	กระทรวงยุติธรรม
ยธ.	ย่อมาจาก	กระทรวงโยธาธิการ
ร.	ย่อมาจาก	รัชกาลที่
รล.	ย่อมาจาก	กรมราชเลขาณูการ
ว.	ย่อมาจาก	กระทรวงวัง
ศ.	ย่อมาจาก	กระทรวงศึกษาธิการ
สบ.	ย่อมาจาก	เอกสารส่วนบุคคล
สร.	ย่อมาจาก	เอกสารสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สำนักนายกรัฐมนตรี
หจช.	ย่อมาจาก	หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
หช.	ย่อมาจาก	หอสมุดแห่งชาติ
(อ)	ย่อมาจาก	หอจดหมายเหตุแห่งชาติ พิเศษ